

Eva Danišová

Jekh, duj, trin! Jak jedna malá žabka dohopkala do školy

Praha: Kher, 5. svazek edice Mirikle, ilustrace:
Matěj Ilčík, 2024, 66 s., ISBN: 978-80-87780-43-5

Tera Fabiánová

Jak jsem chodila do školy / Sar me phiravas andre škola

Praha: Kher, 1. svazek edice Mirikle,
ilustrace: Martin 3AX Zach, překlad:
Milena Hübschmannová, 2022, 40 s.,
ISBN: 978-80-87780-32-9

Tera Fabiánová a Milena Hübschmannová

Čavargoš/Tulák

Praha: Kher, ilustrace: Magdalena Rutová, 2023, 104 s.,
ISBN: 978-80-87780-35-0

Gunilla Lundgrenová,
Sofia Taikonová a Amanda
Erikssonová

Žofi Z-4515

Praha: Kher, ilustrace: Amanda
Eriksson, překlad ze švédštiny:
Marie Voslářová, překlad
z kalderašské romštiny do
severocentrálního dialektu:

Markéta Hajská a Iveta Kokyová, 2022, 40 s., ISBN: 978-80-87780-30-5

Stanislava Miková

Vařená vejce / Tadejandre

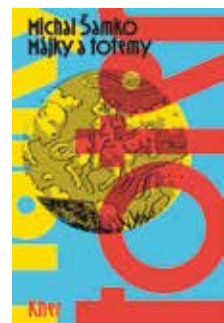
Praha: Kher, Meander, předloha: Matěj Šarközi, ilustrace: Zuzana Hustáková Mašková, překlad: Karolína Ryvolová, 2023, 20 stran, leporelo, ISBN: 978-80-87780-42-8 (Kher, z. s.), 978-80-7558-258-4 (Iva Pecháčková – Meander)

Květoslava Podhradská

O vakeriben paš o lekvaris / Povídaní u povidel

Praha: Kher, 2. svazek edice Mirikle, ilustrace: Klára Zahradková, překlad: Karolína Ryvolová, 2022, 72 s., ISBN: 978-80-87780-33-6

Michal Šamko

Májky a totemy

Praha: Kher, 4. svazek edice Mirikle, ilustrace: Petr Polák, 2023, 170 s., ISBN: 978-80-87780-37-4

Aby měly romské děti co číst / Sedm knížek pro děti a mládež

S neopomenutelným přičiněním nakladatelství Kher se v posledních letech dostává na knižní trh větší množství romské literatury. Knihy od – z hlediska čtenářů – novějších i již známých autorů se tak šíří i do oběhu mainstreamových knihkupectví, mnoho romských titulů je možné objednat i přes velké knižní řetězce. Charakteristika romského vyprávění nachází nové sympatizanty jak v romském, tak i neromském prostředí. Rozvoj tištěného a elektronického vydávání romské literatury vybízí vypravěče nejen k zapisování svých příběhů, ale i k postupnému rozvoji vyfabulovaných textů. Kher spolu s autory pořádá jak veřejná čtení – v knihovnách, na knižních veletrzích, ale i např. na školách s více romskými žáky –, tak i workshopy pro romské autory zaměřené na autorské psaní (viz Jandáková, Patočková 2019). Děti a další účastníci veřejného čtení se mohou díky systematické činnosti nakladatelství Kher často prvně setkat s psanou formou romštiny, což může významně přispět k oživování a udržování jazyka jako kulturního dědictví menšiny.¹ Nakladatelství Kher v minulých letech připravilo – vedle další produkce – sadu nových či znovuvydávaných titulů určených dětem, a právě souboru těchto sedmi knih se věnujeme v našem textu.

Úvodem je třeba zdůraznit, že nakladatelství Kher svou činností splácí společenský dluh vůči romským rodinám i vůči romštině hned v několika oblastech. Ve srovnání s ostatními podporovanými menšinovými jazyky na našem území² se romština nachází ve značné nevýhodě. Nejen že mluvčím romštiny chybí jednotné prostředí a vhodné podmínky pro aktivní rozvoj jazyka a kultury (např. v podobě škol se zapojením romštiny do školního vzdělávání), dokonce ani nedisponují veřejným prostorem, kde by byla romština aspoň tolerovaná,³ a navíc je pro mluvčí romštiny téměř nemožné (či zatím lze jen zcela okrajově) hledat zdroje jejich minoritního jazyka v okolních státech. Na rozdíl od příslušníků například polské menšiny, kteří mohou čerpat literaturu, hudbu, filmy, divadelní představení, rozhlasová vysílání a další kulturní tvorbu v polštině z Polska, mluvčí romštiny takovou možnost nemají. Ačkoli Ministerstvo kultury ČR a Úřad vlády

1 Přehled vydaných knih (a také dalších titulů, které nakladatelství pomáhá distribuovat) viz <https://kher.cz/> [8. 9. 2024]. Prvních osm let nakladatelství shrnul ve svém textu Lenka Jandáková a Radka Patočková (Jandáková, Patočková 2019) a některé tituly již byly na stránkách RDŽ recenzovány (např. v poslední době *Všude samá krása, Sametové blues* či kniha Garry C. Steela *Čbávata z manéže. S romským rodinným cirkusem Amerikou třicátých let* – viz recenze v *Romano džaniben*: Čopjaková 2022 a Víková 2023).

2 Na základě ratifikace Evropské charty menšinových jazyků se ČR zavázala k ochraně čtyř na jejím území historických menšinových jazyků – němčiny, polštiny, romštiny a slovenštiny, a to s platností od 1. března 2007 (viz <https://uv.gov.cz/scripts/detail.php?id=21031&tmplid=50> [cit. 2. 9. 2024]). Ke čtyřem zmíněným jazykům byla později zahrnuta i moravská chorvatština (<https://rm.coe.int/czechecrml4-cz/1680a03f43> [cit. 2. 9. 2024]). Finanční podporu však mohou čerpat i další příslušníci v zemi oficiálně uznaných menšin.

3 A dokonce ještě z posledních let jsou zdokumentovány případy, kdy bylo užívání romštiny rodičům romských dětí rozmlouváno a nedoporučováno jak pedagogy, tak i pracovníky pedagogicko-psychologických poraden (Kubaník, Sloboda, Hajsáková 2024).

každoročně vyčleňují dotační prostředky na podporu kulturních aktivit příslušníků národnostních menšin, a tedy k podpoře romského jazyka oficiálně na centrální úrovni dochází, většina mluvčích romštiny má stále jen málo možností se o této podpoře dozvědět a čerpat z ní. Nakladatelství Kher se snaží tuto mezeru na trhu systematicky zaplňovat. Současně tím dochází k obohacení i neromských čtenářů, a to dokonce i malých čtenářů či dospívajících, kteří mají konečně možnost se v širším měřítku s romskou literaturou setkat a nechat se obohatit. Zároveň je třeba zmínit, že Kher jako první přichází se systematickou ediční řadou knih pro děti a podařilo se mu získávat finance i z jiných dotačních programů než jen zaměřených na podporu menšinových jazyků (knihy vyšly s podporou např. Státního fondu kultury nebo Bader Philantropies).

Dětská romská literatura plní hned několik funkcí zároveň. V prvé řadě učí jazyku, rozvíjí slovní zásobu a schopnost porozumění, zároveň ale u neromské veřejnosti rozvíjí povědomí o menšinové kultuře a jejích specifikách. V romském vyprávění je charakteristický popis prvků vlastních zkušeností, detailů ze skutečného života, což na jedné straně zobrazuje autorovu potřebu „něco sdělovat“ publiku, na straně druhé může naplnit i potřebu neromských čtenářů se o životě v romských rodinách dozvědět něco víc.

Sedm zde představovaných titulů má mnoho společného. Autoři a autorky zde prezentovaných knih se stali příčiněním nakladatelství Kher součástí pomyslného týmu, který v poměrně krátké době vyslal na pulty knihkupectví tituly (ať už sepsané spontánně, či na objednávku nakladatelství, popř. ať nové, či starší, ovšem v novém kabátě) s využitím romštiny pro cílovou skupinu dětí a mládež, a to způsobem napomáhajícím k jejich seznámení s psanou formou jazyka. Každá z knih má pochopitelně svá vlastní specifika, rády bychom tedy shrnuly nejvýraznější rysy každé z nich.

Příběh o světem jdoucím psovi, jenž vypráví o všem, co ho na cestách potkalo, je pro čtenáře českých knih (či diváky českých filmů) dnes již notoricky známý. Setkali se s ním například v poměrně nedávném snímku *Gump – pes, který naučil lidi žít* (2021).⁴ Ještě dříve však také ve filmu Jany Ševčíkové *Tulakóna* z osmdesátých let,⁵ který byl natočený na motivy rukopisu knihy s titulem *Čavargoš/Tulák* Tery Fabiánové a Mileny Hübschmannové (o filmu viz Dvorská 2020). V roce 1991 za pomoci M. Hübschmannové byla kniha *Čavargoš/Tulák* vydána v nakladatelství Apeiron, a to rovnou romsko-česky. Jedna z autorek této recenze se s knihou osobně setkala teprve nedávno, a to ve znovuvydané podobě (v nakladatelství Kher 2023), a musí si přiznat, že si k ní kniha rychle našla cestu, a to jak svým obsahem, tak formou. Samotný příběh má v sobě napětí, které čtenářovu pozornost upoutá

4 *Gump – pes, který naučil lidi žít*, 2021 [dobrodružný, rodinný film]. Režie F. A. Brabec. Česko.

5 *Tulakóna*, 1986 [televizní film]. Režie Jana Ševčíková. Československo.

hned od začátku. Jednotlivá vyprávění psa Tuláka přináší pobavení, ale v mnoha případech i ponaučení skrze vážnější témata. Tulák stojí v roli prostředníka mezi romským a neromským světem. Romské děti vybízí, aby se dobře učily, především „aby znaly svá práva“, a neromské čtenáře na druhou stranu zbavuje předsudků. Vše je zabaleno do vyprávění jednoduchým jazykem pro menší děti. Čtenáře upoutají také detailní ilustrace Magdaleny Rutové. V každém z jemných obrázků se autorce podařilo podrobně vykreslit scény příběhů. Za své doprovodné obrázky nejen k této knize získala M. Rutová ocenění – byla vyhlášena ilustrátorkou roku 2023 Czech Grand Design.⁶

Krátce před tímto počinem vyšel v nakladatelství Kher další titul Tery Fabiánové – kratičké autobiografické vyprávění *Sar me phiravas andre škola / Jak jsem chodila do školy*. Text je výpovědí o těžkostech spojených se vzděláním dostupným dětem z chudých romských rodin na slovenském venkově ve třicátých letech. I na takto náročné poměry ze svého dětství dokázala ovšem T. Fabiánová vzpomínat svým dětským pohledem, očima zářícíma touhou po vědomostech i sebedůvěrou. Kratičké vyprávění vyšlo původně (pomineme-li samizdatovou verzi z roku 1973 – viz Ryvolová 2021: 55) v roce 1992 v nakladatelství ÚDO s českým překladem M. Hübschmannové. Nové vydání ilustroval Martin Zach,⁷ ilustrace jsou výrazné a velmi jednoduché, věříme, že i díky nim ze všech vydaných titulů může právě tato grafika zapůsobit na nejmladší čtenáře.

Podobně jako Tera Fabiánová vzpomínala na svá dětská léta i další úspěšná spisovatelka Květoslava Podhradská, která sepsala svá dobrodružství ze šedesátých a sedmdesátých let. Kniha *O vakeriben paš o lekvaris / Povídání u povidel* je rámována současnou rodinnou scénérií babiččiných vyprávění zvědavým vnoučatům. Příběhy z dětství v chudší rodině na Slovensku příjemně doplňují nevěřící reakce potomků, kteří vyrůstají v diametrálně odlišné době i podmínkách. Autorka tak něžně šíří povědomí o mezigeneračních rozdílech. Po letech se i prožívání náročných časů dá proměnit ve veselé vypravování. Knižka může čtenářům přinést mnoho pohody a úsměvů nad mile sepsanými vzpomínkami, dojmy z četby příjemně doplňují jemné ilustrace výtvarnice Kláry Zahrádkové a celkově veselá grafika svazku (za níž stojí dvojice grafiků Jan Čumlivský a Juraj Horváth). Toto dílo považujeme za velmi povedené nenásilné vzdělávání v zábavné a roztomilé formě. Kniha byla oceněna za své výtvarné provedení v anketě Kniha roku, nakladatelství Kher pak získalo Zlatou stuhu za nakladatelský počín.⁸

6 Viz <https://www.czechgranddesign.cz/cz/vitezove/detail/59/ilustrace-autorske-knihy-ja-chobotnice-baobab-a-ilustrace-knih-cavargos-tulak-tera-fabianova-milena-h-bschmannova-kher-a-rajcataci-a-banani-petr-vasa-host>

7 Martin Zach z Ateliéru 3AX je v nakladatelství Kher často využívaný ilustrátor. Zpracoval i knihu Ilony Ferkové s názvem *Jestě jedno, Lído! Kaštánkový příběh z herny / De mek jekh, Lído! Kaštankuske vakeribena andal e herňa* (Ferková 2018) a sbírku povídek *O mulo! Povídky o duchách zeměřelých* (O mulo 2019) – viz jejich recenze v RDŽ Kokyová (2018) a Gáborová (2019).

8 Viz <https://kher.cz/katalog/knihy/detail/24:povidani-u-povidel/> [cit. 7. 9. 2024].

Další titul ovšem mluví o mnohem náročnějším tématu. Autorkou komiksového svazku *Žofi Z-4515* je Gunilla Lundgren, jež text sepsala podle vyprávění Sofie Taikon (samotné přeživší holokaustu, která se nechala přemluvit a sdílela své vzpomínky na život před válkou, na ztrátu své původní rodiny během války, kdy všichni zahynuli v koncentračním táboře – ona jediná přežila–, ale i na nový život ve Švédsku, kam se po válce dostala). Sofie Taikon se sice vydání knihy nedožila, ovšem G. Lundgren v doslovu vyjádřila poklonu její síle mluvit o těžkých časech a dokonce se pustit do tak náročného úkonu, jako je sepisování svých nejbolestivějších vzpomínek. Měla prý dar vyprávět s úsměvem na rtech a ve všem hledat pozitiva. Tato skutečnost je znatelná i v samotné knize, kde jsou převážně zmiňováni ti, které vypravěčka po celý život považovala za své zachránce. Očima dospívající dívky vypráví o počátcích holokaustu v Polsku, o přesunech mezi koncentračními tábory, ztrátách rodinných příslušníků i konci války, o záchraně švédským Červeným křížem a následném zbytku života ve Švédsku. Kniha je velmi výjimečným svědectvím. Ačkoli se točí kolem silných traumat, svým citlivým podáním je vhodná pro starší děti. Má nepopiratelnou schopnost upoutat a vtáhnout čtenáře do děje. Tento významný titul spoluautorek Gunilly Lundgren a Sofie Taikon byl na stránkách *Romano džaniben* již podrobně představen (Zahova 2019: 59–61), a proto si u něj všimněme zejména jeho podoby vydané nejen pro romské děti a mládež v Česku. Zejména komiksový charakter svazku napomáhá k porozumění, bilingvní nezrcadlové vydání (z jednoho konce romsky,⁹ z druhého česky)¹⁰ lze vnímat i jako pobídku neplýnně mluvícím, aby se snažili číst i romsky. Titul původně vyšel romsko-švédsky (poprvé v roce 2006), dnes je již přeložen do více jazyků a těší se úspěchu u čtenářů i literárních kritiků. Uprostřed knihy (resp. za komiksem) jsou vloženy fotografie z rodinného alba Sofie Taikon a doslov autorky G. Lundgren i českých editorek nazvaný „Dětem by z toho vyprávění nemělo být smutno“ / „*Le ibavorenge bi na kampelas kale vakeribnastar te avel phares*“ (s. 36–40).

Nejnověji (v roce 2024) byly nakladatelstvím Kher vydány knihy pro nejmladší děti, u nichž se předpokládá, že si děti budou prohlížet obrázky a texty jim budou předčítat patrně jejich (pra)rodiče. Leporelo (spoluvydané nakladatelstvím Meander) *Vařená vejce / Tade jandre* z pera nejmladší z romských autorek, Stáni Mikové, je převyprávěním pohádky Matěje Šarköziho¹¹ a ilustrované je Zuzanou Hustákovou Maškovou. Je jistě prvním romským leporelem v českých zemích a přináší klasický příběh romských pohádek o vítězství chudého, ale důvtipného Roma nad bohatým a chamtivým sedlákem. Další kniha pro předškolní děti s texty Evy Danišové a ilustracemi Matěje Ilčíka *Jekb, duj, trin! Jak jedna malá žabka dohopkala do školy* je

9 V severocentrálním dialektu, do něhož ho ze švédské kaldarašské romštiny přeložily Markéta Hajsá a Iveta Kolyová.

10 Stejně řešení dvojazyčné knihy, kdy je možné číst knihu jak čistě romsky, tak čistě česky, využilo nakladatelství Kher i u knihy pro dospívající dívky od autorky I. Ferkové s názvem *Amen* (Ferková 2023).

11 Tento krátký text byl poprvé vydán jako humorka v *Romano džaniben* (Šarközi 1996).

naprosto mimořádným počinem – kromě knižních desek lze každý z jejích listů z obou stran rozložit tak, že vznikne celkem jedenáct velkoformátových obrázků složených ze 4 stran. Každému z takto vzniklých obrázků důvtipně předchází text o tom, co prožívá na začátku knihy čtyřletá Vaneska, současná romská holčička žijící se svou rodinou v českém městě. Ve vyfabulovaných reáliích se děti – jak romské, tak neromské – dozvědí, co se malé romské holčičce líbí, jak se dívá na svět, jak chodí do školy, jakou rodinou a jakými zážitky je obklopena a jak se těší do školy, kam na posledních třech velkostránkách již také chodí. Kniha je napsána sice česky, ale bubliny s přímou řečí obsahují jak romské, tak české hlášky, jejichž překlady do druhého z jazyků jsou uvedeny na spodním okraji obrázků. Ke každému z jedenácti doprovodných textů je pro malé „čtenáře“ připojeno vždy několik otázek a hravých úkolů, které mohou sloužit jako testování pozornosti předškoláků. Není divu, že se obě vydařeně a unikátní knihy dostaly do katalogu nejlepších knih dětem za rok 2023 a 2024, které vyhlašuje Komise pro dětskou knihu SČKN (tj. Svaz českých knihkupců a nakladatelů) a Česká sekce IBBY (tj. International Board on Books for Young People).¹²

Čtveřici výše uvedených tuzemských romských autorek doplňuje nadějný debutující spisovatel Michal Šamko svou knihou *Májky a totemy*. Na rozdíl od výše zmíněných titulů je tento vydán jednojazyčně, česky, avšak s romskými větami bez doslovných překladů, pouze tak, aby z kontextu vyplynul jejich význam. Autobiografické vyprávění o dětství a dospívání chlapce na podkrkonošské vesnici v průběhu osmdesátých let se soustředí na typická klukovská dobrodružství, hry „na Indiány“, soupeření ve sporech mezi vesnicemi, nová přátelství, první lásky, na vlastní zranění a dlouhý pobyt v nemocnici a na začátky jeho dospívání. Jen okrajově se dotýká tématu diskriminace: autor se sice místy zmiňuje o předsudcích, ale to spíše ze strany spolužáků, zároveň však také zdůrazňuje zájem jedné z kamarádek naučit se romsky.

Soubor zde představených knih z dílny nakladatelství Kher významně obohacuje knižní nabídku s dětskou literaturou. Mohou jednak napomoci k percepci romského prostředí, případně příběhů z romských rodin, jak je reflektují romští tvůrci, a jednak se mohou stát hodnotnou součástí společenského povědomí. Současně se na trh konečně dostávají ve vysoké kvalitě vydané knihy určené zejména romským dětem – a zde je třeba vyzdvihnout především výpravnost knih i pečlivé redakční, grafické a knižní zpracování všech sedmi zde představených titulů, za nimiž stojí nepochybně mnoho úsilí a pečlivosti autorů, ale i pracovníků či spolupracovníků nakladatelství Kher.

Anna Terezie Kratochvílová¹³ a Lada Viková¹⁴

¹² Viz <https://www.nejlepsiknihydetem>

¹³ Anna T. Kratochvílová je studující na FF UK v Praze. E-mail: anna.t.kratochvilova@seznam.cz

¹⁴ Lada Viková působí na KSKA, FF Univerzity Pardubice. E-mail: Lada.Vikova@upce.cz

Filmy

- Tulakóna*, 1986 [televizní film]. Režie Jana Ševčíková. Československo.
Gump – pes, který naučil lidi žít, 2021 [dobrodružný, rodinný film]. Režie F. A. Brabec. Česko.

Literatura

- Čopjaková, K. 2022. Kolektiv autorů: Všude samá krása a Samet Blues. *Romano džaniben* 29 (2): 125–129.
- Dvorská, F. 2020. Televizní snímek *Tulakóna* Příběh filmu, na který se (ne) zapomnělo. *Bulletin MRK* 29: 68–91. Dostupné z: <https://www.rommuz.cz/file/other/Bulletin/BULLETIN-MRK-Dvorska.pdf> [cit. 1. 9. 2024].
- Ferková, I. 2018. *Ještě jedno, Lído! Kaštánkovy příběhy z herny / De mek jekh, Lído! Kaštankuskre vakeribena andal e herňa*. Praha: Kher.
- Gáborová, M. 2019. Kolektiv autorů: O mulo! Povídky o duchách zemřelých. *Romano džaniben* 26 (1): 172–174.
- Jandáková, L., Patočková, R. 2019. Osm let činnosti nakladatelství romské literatury Kher. *Romano džaniben* 26 (1): 153–166.
- Kokyová, I. 2018. Ilona Ferková – Ještě jedno, Lído! Kaštánkovy příběhy z herny. De mek jekh, Lído! Kaštankuskre vakeribena andal e herňa. *Romano džaniben* 25 (1): 203–205.
- Kubaník, P., Sloboda, M., Hajska, M. 2024. Conflicting Interests in Language Management for Romani Speaking Children Entering Czech Primary School. [Dosud nepublikovaná prezentace výzkumu]. Conference Annual Meeting of the Gypsy Lore Society and Conference on Romani Studies, Sofia 26. 9. 2024.
- O mulo! 2020. *O mulo! Povídky o duchách zemřelých*. [Sbírka autorů.] Praha: Kher.
- Ryvolová, K. 2021. *Špačkem tužky na manželě: Příběh literatury Romů*. Praha: Slovo 21.
- Šarközi, M. 1996. Tade jandre (pherasuňi paramisi) / Vejce natvrdo (humorka). *Romano džaniben* 3 (4): 34–35.
- Viková, L. 2023. Garry C. Steele: Čhávata z manéže. S romským rodinným cirkusem Amerikou třicátých let. *Romano džaniben* 30 (1): 185–189.
- Zahova, S. 2017. Dětství v životopisných textech švédských Romů – tendence a proměny. *Romano džaniben* 24 (2): 45–69.